

Του Τελώνη και Φαρισαίου κατά τον Άγιο Νεόφυτο τον Έγκλειστο

/ [Ορθόδοξες Προβολές](#)

Διακόνου Επιφανίου Παπαντωνίου

Ο Άγιος Νεόφυτος στην ερμηνεία της παραβολής του τελώνη και Φαρισαίου[1] χρησιμοποιεί πρώτο το όνομα του Φαρισαίου και μετά του τελώνη, ίσως γιατί θέλει να τονίσει περισσότερο τη στάση του Φαρισαίου και λιγότερο του τελώνη, δίνοντας έμφαση στο τι να αποφεύγουν και τι να επιδιώκουν οι αναγνώστες και οι ακροατές των κειμένων του. Με τη φράση του τίτλου «και ότι ράδιον η μεταβολή» ο Άγιος επισημαίνει από την αρχή το μήνυμα της παραβολής και προκαθορίζει το θεολογικό πλαίσιο μέσα στο οποίο θα κινηθεί ο λόγος του.

Ο λόγος του Αγίου Νεοφύτου, αρχίζει με την προσφώνηση «Αδελφοί και πατέρες» για να προσελκύσει την προσοχή των ακροατών στο περιεχόμενο της παραβολής. Ο Έγκλειστος, χαρακτηρίζει την ανάλυση και εμβάθυνση της παραβολής φιλοσοφία «μικρά και περί τούτων φιλοσοφήσωμεν» με την έννοια της χριστιανικής φιλοσοφίας, δηλαδή της αποκάλυψης του Θεού στον άνθρωπο. Άλλωστε, η περίοδος της νηστείας πρόκειται να αρχίσει και πρέπει να γίνει κατανοητό το νόημα της και οι μοναχοί αποδέκτες της κατηχήσεως του, αλλά και οι λαϊκοί ακροατές του πρέπει να προετοιμάζονται «ότι και της νηστείας τα πρόθυρα ήδη διανοίγονται».

Η φιλοσοφική ερμηνευτική ανάλυση της παραβολής αρχίζει με την παρουσίαση του Τελώνη ως εικόνα της ταπεινοφροσύνης και του Φαρισαίου ως εικόνα της κενοδοξίας. Οι Φαρισαίοι, ήταν αυστηροί τηρητές του νόμου γι' αυτό και διέφεραν από τους Γραμματείς. Αντίθετα οι τελώνες, ήταν οι άνθρωποι που εισέπρατταν τους φόρους από τον λαό για λογαριασμό των αρχόντων και των κατακτητών σε ένα ειδικό χώρο, το τελωνείο.

Ο Φαρισαίος κατά τον Άγιο Νεόφυτο, επιδεικνύεται προβάλλοντας τον εαυτό του, με αποτέλεσμα να εκμηδενίζεται η αξία των καλών έργων του και να αποβαίνουν μειωτικά για τη ζωή του. Στηριζόμενος στην Παύλεια θεολογία «μη γινόμεθα κενόδοξοι, αλλήλους προκαλούμενοι, αλλήλους φθονούντες» (Γαλ. 5, 26) τονίζει ότι, η ματαιοδοξία εκμηδενίζει κάθε καλό έργο, ενώ η μετάνοια έχει ως συνέπεια όχι μόνο τη συγχώρεση του ανθρώπου από τον Θεό, αλλά ο άνθρωπος αποκτά την υιοθεσία[2] του Θεού Πατέρα και τη χάρη του Αγίου Πνεύματος. Μόνο με τη βοήθεια του Θεού μπορεί ο άνθρωπος να εξελιχθεί πνευματικά, σύμφωνα με την άποψη του Αγίου Νεοφύτου και σε συνάρτηση της βούλησης του ιδίου. Η μεταβολή του ανθρώπου από το καλύτερο στο χειρότερο και το αντίστροφο είναι πολύ εύκολη σε συνδυασμό με την απομάκρυνση ή όχι από τον Θεό αντίστοιχα. Ο Άγιος καταφεύγει στην Αγία Γραφή και αναφέρει την περίπτωση του λεπρού Οζία, ως παράδειγμα μεταβολής του ανθρώπου από το καλύτερο προς το χειρότερο και το παράδειγμα του Παύλου ο οποίος από το κακό προχώρησε στο καλό αφού, από διώκτης του χριστιανισμού μετατράπηκε σε Απόστολο του Χριστού.

Στη συνέχεια ο Έγκλειστος, αναφέρει τη μεταστροφή του Φαρισαίου από το καλό στο κακό και του τελώνη από το κακό στο καλό αντιστοιχίζοντας τον Οζία με τον Φαρισαίο και τον Παύλο με τον τελώνη. Ο Άγιος Νεόφυτος παραλείπει τον εισαγωγικό στίχο 18,9 και ξεκινά να αναφέρεται στην παραβολή από τον στίχο 18,10, αφού ακολουθεί το κείμενο όπως διασωζόταν στα Εκλογάδια που διαβάζονταν στην εκκλησία κατά τις λατρευτικές συνάξεις των πιστών. Η παράλειψη του στίχου 9 δεν στερεί από τον ακρατή τη δυνατότητα να γνωρίζει

τον λόγο για τον οποίο ειπώθηκε η παραβολή, αφού ο Άγιος Νεόφυτος το διευκρίνισε με τη γενική αρχή «εκ του κρείττονος προς το χείρον και εκ του χείρονος προς το κρείττον».

Από πλευράς κριτικής του κειμένου, το κείμενο της κατηχήσεως δεν έχει καμιά διαφορά από το εκκλησιαστικό κείμενο. Πρόκειται για μια παραβολή την οποία απευθύνει ο Κύριος προς τους «δίκαιους» και «ευσεβείς» και ιδιαίτερα τους Φαρισαίους οι οποίοι πίστευαν ότι, με την ακριβή τήρηση του Νόμου θα γίνονταν μέτοχοι της Βασιλείας του Θεού. Ο Άγιος Νεόφυτος χαρακτηρίζει τους Φαρισαίους «μεγαλαυχούντας και κατακρίνοντας Ιουδαίους». Ο Χριστός κατά τον Έγκλειστο, για λόγους παιδαγωγικούς δεν επεκτείνει τον λόγο του για να ελέγξει όλη την τάξη των Φαρισαίων, αλλά αναφέρεται σε έναν μόνο Φαρισαίο για την υπερήφανη συμπεριφορά του, προσπαθώντας διακριτικά να προβληματίσει και να συνετίσει όλη την τάξη των Φαρισαίων και όσων απομακρύνθηκαν από τον Θεό.

Στη συνέχεια της κατηχήσεώς του ο Άγιος, δίνει έναν ορισμό της παραβολής και μας λέει ότι, λέγεται έτσι γιατί περιλαμβάνει εικόνες από το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον, που παραμένουν αναλλοίωτες στον χρόνο και έτσι το μήνυμα της παραβολής είναι διαχρονικό. Αναφέρεται έπειτα στις κατηγορίες των Φαρισαίων και των υπόλοιπων Ιουδαίων κατά του Ιησού και των μαθητών του όπως, γιατί ο Ιησούς συνέτρωγε με αμαρτωλούς και τελώνες και γιατί πήγε στο σπίτι ενός αρχιτελώνη Ζακχαίου. Στα ερωτήματα αυτά ο Κύριος έχει δώσει απαντήσεις όπως: «ού χρείαν έχουσιν οι ισχύοντες ιατρού, αλλ' οι κακώς έχοντες» (Μτθ. 9,12) και «ού γαρ ήλθον καλέσαι δικαίους, αλλά αμαρτωλούς εις μετάνοιαν» (Μτθ. 9,13), «ήλθε γαρ ο υιός του ανθρώπου ζητήσαι και σώσαι το απολωλός» (Λκ.19,10). Ο Έγκλειστος αναφέρεται επίσης στη γνωστή θεραπεία του εκ γενετής τυφλού (Ιω. 9,1-34). Προβάλλει την επιθετικότητα των Ιουδαίων που θεωρούν τους εαυτούς τους δίκαιους προς τον εκ γενετής τυφλό, επειδή τον θεωρούν αμαρτωλό, αφού ταυτίζουν την ασθένεια με την αμαρτία.

Ο Άγιος Νεόφυτος γνωρίζει άριστα την Αγία Γραφή, τόσο την Παλαιά όσο και την Καινή Διαθήκη και τα σχόλια του στηρίζονται στους διαλόγους του Ιησού Χριστού τόσο με τους αμαρτωλούς, όσο και με τις διάφορες κοινωνικές τάξεις των Ιουδαίων. Στη συνέχεια κάνει αναφορά στην πλάνη, την ανοησία και την τρέλα των Φαρισαίων «Ω της πλάνης! Ω της ανοίας! Ω της μανίας!» Μιλά για τα θαύματα του Χριστού που έκανε στην Παλαιστίνη και επικαλείται την μαρτυρία των αρχόντων του λαού για την αναμαρτησία του Ιησού. Συγκεκριμένα μιλά για τον Νικόδημο τον Ναθαναήλ, τον Ιωσήφ, τον Βύζη, τον Αλέξανδρο και όσους έφαγαν μαζί με τον Χριστό στο γάμο του Σίμωνα του Γαλιλαίου στην πόλη Κανά, όπου ο Χριστός μόνο με τον λόγο Του μετέβαλε το νερό σε κρασί (Ιω. 2,1).

Επίσης ο Άγιος, στρέφεται προς την μαρτυρία του Προδρόμου για να υποστηρίξει την αναμαρτησία του Χριστού και να ανατρέψει τελείως τους ισχυρισμούς των Ιουδαίων «ίδε ο αμνός του Θεού, ο αίρων την αμαρτία του κόσμου» (Ιω. 1,29). Κατόπιν καταφεύγει στα προκλητικά λόγια του Ιησού προς τους Ιουδαίους «τις εξ υμών ελέγχει με περί αμαρτίας; ει δε αλήθειαν λέγω, διατί υμείς ου πιστεύετε μοι;» (Ιω. 8,46). Η επιχειρηματολογία του για την αναμαρτησία ολοκληρώνεται με το κείμενο του προφήτη Ησαΐα 53, 1-12, που λέει ότι, “ο δούλος του Κυρίου δεν είχε κάνει καμιά αμαρτία και ούτε δόλος βρέθηκε στο στόμα του” «ότι αμαρτίαν ουκ εποίησεν, ουδέ ευρέθη δόλος εν τω στόματι αυτού». Δεν παραπονέθηκε όπως το πρόβατο που μένει άφωνο όταν πρόκειται να το κουρέψουν, αλλά τιμωρήθηκε χάρη της σωτηρίας των ανθρώπων, για να άρει τις αμαρτίες απ’ όλο τον κόσμο. «και αυτός δια το κεκακώσθαι ουκ ανοίγει το στόμα αυτού· ως πρόβατον επί σφαγήν ήχθη και ως αμνός εναντίον του κείροντος αυτόν άφωνος, ούτως ουκ ανοίγει το στόμα». (Ησ. 53,7) Ωστόσο κάποιοι Ιουδαίοι κατά τον Άγιο Νεόφυτο, συνέχιζαν να υποστηρίζουν ότι, ο άνθρωπος αυτός είναι αμαρτωλός «ημείς οίδαμεν ότι ο άνθρωπος ούτος αμαρτωλός εστίν» (Ιω. 9,24).

Στη συνέχεια, παραθέτει την παραβολή του Φαρισαίου και τελώνει την οποία είπε ο Χριστός σ’ αυτούς τους ανθρώπους, που θεωρούσαν τους εαυτούς τους αναμάρτητους και τους άλλους ανθρώπους αμαρτωλούς, προκειμένου να τους διδάξει την ταπεινοφροσύνη. Η άποψη του Αγίου Νεοφύτου συμπίπτει με την άποψη του Ευαγγελιστή Λουκά, όσον αφορά τη βασική αιτία που ο Ιησούς απηύθυνε αυτή την παραβολή’ να αναγνωρίζουμε δηλαδή αμαρτωλούς όχι κάποιους άλλους, αλλά τους εαυτούς μας. “Η συναίσθηση της αμαρτωλότητας είναι η βάση της σωτηρίας του κάθε ανθρώπου”[3]. Ο Άγιος Νεόφυτος αναφέρεται κυρίως στον Φαρισαίο, γιατί θέλει να αποκρούσει την υποτιθέμενη τελειότητα των Φαρισαίων και να δείξει την πραγματική αναμαρτησία του Ιησού, βασιζόμενος τόσο σε χωρία της Καινής όσο και της Παλαιάς Διαθήκης και συγκεκριμένα στη χρήση των

προφητειών του Ησαΐα.

Η διήγηση της παραβολής, δεν έχει καμιά παραλλαγή από το εκκλησιαστικό ή βυζαντινό κείμενο. Αναφέρονται δυο άνθρωποι ο Φαρισαίος και ο τελώνης, οι οποίοι ανέβηκαν στον Ναό για να προσευχηθούν. Ο Φαρισαίος με υπερηφάνεια, έπαρση και αλαζονεία καμαρώνει για τα κατορθώματά του. Συγχαίρει τον εαυτό του, που δεν είναι άρπαγας, άδικος και μοιχός, καμαρώνει ότι νηστεύει δυο φορές την εβδομάδα, πράγμα το οποίο δεν ζητείται από τον Μωσαϊκό Νόμο και τρίτον καυχιέται ότι προσφέρει το ένα δέκατο από κάθε είδος που αγόραζε ή παρήγαγε. Το κομβικό σημείο στο σχόλιο του Αγίου Νεόφυτου βρίσκεται στο «αλλά τάχα θαρρών ότι άπερ λέγει αληθή εισίν, ίστατο μεγαλοφώνως ευχαριστών τω Θεω» όπου ο Φαρισαίος προσεύχεται μεγαλοφώνως στον Θεό αποδεικνύοντας για μια ακόμη φορά τον εγωκεντρισμό του.

Στη συνέχεια ο Άγιος Νεόφυτος ερμηνεύει θεολογικά την παραβολή, κατονομάζοντας τα λόγια του Φαρισαίου ως «εγκλήματα». Το πρώτο του έγκλημα ήταν ότι, θεωρούσε τον εαυτό του πιο δίκαιο από όλους. Το δεύτερο ήταν, πως θριαμβολογούσε για τις πράξεις του και τα προσωπικά του κατορθώματα και το τρίτο ότι, κατέκρινε τον τελώνη, θεωρώντας τον εαυτό του δικαιωμένο.

Αναφέρει επίσης τη στάση του τελώνη ο οποίος δεν τολμά ούτε τα μάτια του να σηκώσει στον ουρανό, χτυπά επανειλημμένως το στήθος του και ζητά από τον Θεό να τον σπλαχνιστεί. Ο Θεός τελικά δικαίωσε τον τελώνη και κατέκρινε τον Φαρισαίο. Το μήνυμα της παραβολής είναι πως όποιος υψώνει τον εαυτό του με υπεροψία θα ταπεινωθεί, ενώ αντίθετα όποιος ταπεινώνεται θα υψωθεί.

Τον Φαρισαίο τον παρομοιάζει με πλοίο γεμάτο από αγαθά, που όμως ναυάγησε φθάνοντας στο λιμάνι χωρίς ελπίδα σωτηρίας. Ενώ δηλαδή ήταν πιστός τηρητής του Νόμου, ο εγωκεντρισμός του- η καύχηση του και η πνευματική του αυτάρκεια ανέτρεψαν κάθε καλό στοιχείο. Από την άλλη μεριά ο Τελώνης καταφεύγει στην προσευχή με ταπείνωση και τελικά σώζεται χάρη στο έλεος και την ευσπλαχνία του Θεού.

Ο Άγιος Νεόφυτος χρησιμοποιεί κάποια λόγια της Σοφίας Σειράχ, στα οποία υποστηρίζει ότι είναι καλύτερα να πέσει κανείς από γκρεμό παρά σε καμιά γλώσσα, γιατί η γλώσσα μπορεί να οδηγήσει τον άνθρωπο στη ζωή ή στον θάνατο. Εδώ όπως καταλαβαίνουμε ο Άγιος εύστοχα αναφέρεται στην κακιά γλώσσα παρομοιάζοντας τη με τη γλώσσα του Φαρισαίου, ο οποίος δε δίστασε να κατηγορήσει έναν συνάνθρωπό του. Ο Άγιος Νεόφυτος επικαλείται επίσης την κλασική φράση του ψαλμού 140,3 σύμφωνα με την οποία γίνεται η φύλαξη του στόματος από τον ίδιο τον Κύριο «Θου Κύριε, φυλακήν τω στόματί μου και θύραν

περιοχής περί τα χείλη μου».

Λαμβάνοντας υπόψη μας ότι, ο Άγιος Νεόφυτος με τις κατηχήσεις του απευθύνεται στον αυτάδελφο του Ιωάννη, ηγούμενο της Μονής του Ιερού Χρυσοστόμου και στους αδελφούς της Μονής, με τα λόγια του αυτά ήθελε να τους τονίσει την αξία της γλώσσας. Έχει μεγάλη σημασία το τι λένε οι μοναχοί καθημερινά στις διαπροσωπικές τους σχέσεις, αλλά και κάθε άνθρωπος με τον συνάνθρωπό του και με τον Θεό. Ο Άγιος με την χρήση παροιμιών αποδεικνύει την επικαιρότητα των λόγων του Θεού και την διαχρονικότητα του ευαγγελικού λόγου.

Στη συνέχεια ο Άγιος Νεόφυτος προχωρεί στα τελικά του συμπεράσματα «ίνα και ημείς ταύτα ενωτιζόμενοι εκατέρωθεν την ωφέλειαν έξωμεν». Ο σκοπός της ερμηνευτικής ανάλυσης της παραβολής είναι, να προβληματιστούν οι ακροατές του και οι αναγνώστες του και να ωφεληθούν πνευματικά.

Η κατήχηση απευθύνεται προς τους κληρικούς, τους μοναχούς αλλά και προς τους λαϊκούς, γιατί το θέμα της σωτηρίας έχει οικουμενικό χαρακτήρα.

Ο Έγκλειστος, προτρέπει να αποφεύγουν οι πιστοί το εγωιστικό φρόνημα του Φαρισαίου και να μιμούνται την ταπείνωση του τελώνη, χρησιμοποιώντας προς τούτο την αναφορά του πεντηκοστού ψαλμού στο στ. 19 για τη συντετριμμένη καρδιά «Θυσία τω Θεω πνεύμα συντετριμμένον, καρδίαν συντετριμμένην καί τεταπεινωμένην ο Θεός ούκ εξουδενώσει.». Ο Άγιος Νεόφυτος χρησιμοποιεί εκτενώς χωρία της Παλαιάς Διαθήκης στην κατήχησή του. Πιστεύει πολύ στην ενότητα των δύο Διαθηκών και μάλιστα υποστηρίζει ότι η Παλαιά Διαθήκη δεν θα μπορούσε να γίνει κατανοητή χωρίς την Καινή Διαθήκη αλλά ούτε και η Κ.Δ να ερμηνευθεί χωρίς τη βοήθεια της Παλαιάς[4].

Κατά τους Πατέρες της Εκκλησίας τονίζεται ότι, ο άνθρωπος σώζεται με την επικοινωνία του με τον Θεό, που την επιτυγχάνει εκτός των άλλων με την προσευχή, την εξομολόγηση και τη μετάνοια. Οποιαδήποτε έργα του ανθρώπου, χωρίς το θείο έλεος, δεν μπορούν να του εξασφαλίσουν τη σωτηρία. Δεν είναι τυχαίο πως, ο Χριστός στην παραβολή επιλέγει δύο διαφορετικούς χαρακτήρες ανθρώπων, αλλά με ένα κοινό χαρακτηριστικό στοιχείο. Πιστεύουν και οι δύο στον Θεό. Αυτό το στοιχείο έρχεται ο Χριστός να αντιπαραθέσει με την παραβολή του Τελώνη και Φαρισαίου. Δύο αντίθετοι τύποι της κοινωνίας, οι οποίοι εκπροσωπούσαν τις δύο αυτές τάξεις, ανέβηκαν στον Ναό για να προσευχηθούν.

Οι Φαρισαίοι την εποχή εκείνη εκπροσωπούσαν την υποκρισία, την εγωιστική αυτάρκεια και έπαρση, με αποτέλεσμα να απομακρυνθούν από τον δρόμο του Θεού. Αποκομμένοι από την υπόλοιπη ιουδαϊκή κοινωνία αποτελούσαν λαθεμένα το μέτρο σύγκρισης της ευσέβειας και της ηθικής για τους Ιουδαίους. Ο Φαρισαίος,

θεωρείτο άνθρωπος της προσευχής, της νηστείας και της φιλανθρωπίας. Ήταν συντηρητικός άνθρωπος, ήθελε την αυστηρή εφαρμογή του Μωσαϊκού Νόμου και των Λατρευτικών διατάξεων. Έχοντας την αυτάρκεια της δήθεν ευσέβειάς του ως δεδομένη, στάθηκε με έπαρση μπροστά στον Θεό και άρχισε να απαριθμεί τις αρετές του. Τις εξέθετε προκλητικότατα με τέτοιο τρόπο ώστε, απαιτούσε θα λέγαμε από τον Θεό να τον επιβραβεύσει γι' αυτές. Για να πετύχει το στόχο του και να πιστεύει ότι είναι αρεστός στον Θεό, έκανε αήθη σύγκριση του εαυτού του με τους άλλους.

Ο τελώνης, ήταν η προσωποποίηση της αδικίας και της αμαρτίας. Ως εισπράκτορες φόρων οι τελώνες διέπρατταν αδικίες, κλοπές, εκβιασμούς, τοκογλυφίες και άλλες ειδικθείς ανομίες και γι' αυτό δικαιολογημένα τους μισούσε ο λαός. Ο Θεός όμως έχει άλλα κριτήρια. Τα κριτήρια αυτά έχουν να κάνουν με το ταπεινό φρόνημα. Ο αμαρτωλός τελώνης, συναισθανόμενος την δεινή του κατάσταση και γνωρίζοντας τα λάθη και τα πάθη του, με συντριβή και ταπείνωση, ζητά το έλεος του Θεού πιστεύοντας ότι, μόνο με το έλεος του Θεού μπορεί να βρει τη λύτρωση και την αγαλλίαση της ψυχής και της καρδιάς του. Γι' αυτό και στο τέλος δικαιώθηκε ο αμαρτωλός τελώνης και ταπεινώθηκε ο αλαζόνας Φαρισαίος.

Το νόημα της παραβολής του τελώνη και του Φαρισαίου είναι δομημένο πάνω στην οικονομία του Θεού για τον άνθρωπο. Η παραβολή του τελώνη και του Φαρισαίου, μας αποκαλύπτει το σχέδιο της βαθιάς οικονομίας του Θεού για μας. Έτσι, ο Φαρισαίος βρισκόταν σε πλάνη και πάνω στην πλάνη δεν θεμελιώνεται ταπείνωση. Αντίθετα, ο τελώνης επιλέγει ασφαλέστερη οδό. Δεν υποτιμά τους άλλους ούτε καν προβαίνει σε ενδοσκόπηση προκειμένου να βρει μέσα του κάτι θεάρεστο. Κοιτάζει μονάχα τις αμαρτίες του κι ακόμα κι έτσι, δεν επιχειρεί μια απαρίθμησή τους. Εκθέτει απλά τη γυμνή αλήθεια: είναι ένας αμαρτωλός που έχει ανάγκη τη συγχώρεση του Θεού. Κι έτσι απευθύνεται στο έλεος Του: «Θεέ μου, σπλαχνίσου με τον αμαρτωλό». Κι είναι ο ίδιος κι όχι ο Φαρισαίος που «έφυγε για το σπίτι του δικαιωμένος».

[1] Οικονόμου Χρήστου Κ., Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος: Προσωπικότητα – Συγγράμματα και Ερμηνευτικές Προσεγγίσεις, Ιερά Μονή Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σ.208-259.

[2] Η υιοθεσία των πιστών είναι αποτέλεσμα της ενσάρκωσης του Υιού και Λόγου του Θεού (Γαλ.4,5/ Εφεσ.1,5). Επίσης ο Απ. Παύλος «υιοθεσία» θεωρεί και την εκλογή του λαού του Ισραήλ από τον Θεό που είναι απόγονοι του Αβραάμ, από τον οποίο προήλθε ο Χριστός.

[3] Αυτή την άποψη εξέφρασε ο καθ. Χρ., Οικονόμου, ο.π.π, σ. 247.

[4] του ιδίου σ. 257

Δημοσιεύθηκε στις 16 Φεβρουαρίου 2019, “Πορεία προς το Πάσχα”, εκ μέρους της
επισήμου ιστοσελίδος της Ιεράς Μητροπόλεως Κωνσταντίας και Αμμοχώστου